

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ СКЛАДОВІ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В ІНКЛЮЗИВНОМУ КЛАСІ

Т. В. Сак

У статті розглядаються особливості складових навчального середовища в інклюзивному класі: сутність універсального навчального дизайну, застосування навчальних програм для розробки індивідуального навчального плану, модифікація навчально-дидактичного забезпечення, технологія зворотного зв'язку.

Ключові слова: навчальне середовище, курикулум, універсальний навчальний дизайн, навчально-дидактичне забезпечення, технологія зворотного зв'язку.

Психолого-педагогические составляющие учебной среды в инклюзивном классе

В статье рассматриваются составляющие учебной среды в инклюзивном классе: сущность универсального учебного дизайна, использование учебных программ для составления индивидуального учебного плана, модификация учебно-дидактического обеспечения, технология обратной связи.

Ключевые слова: учебная среда, курикулум, универсальный учебный дизайн, учебная программа, индивидуальный учебный план, учебно-дидактическое обеспечение, технология обратной связи.

Constituents of educational environment are in a инклюзивном class

In the article the features of constituents of educational environment are examined in a инклюзивному class: essence of universal educational design, application of on-line tutorials for development of individual curriculum, modification of the educational-didactics providing, technology of feed-back.

Keywords: educational environment, курикулум, universal educational design, on-line tutorial, individual curriculum, educational-didactics providing, technology of reverse зв'язку.

Реалізація освітніх завдань в інклюзивному класі потребує належним чином організованого навчального середовища. В теорії інклюзії під поняттям навчальне середовище маються на увазі ключові складові, які визначають процес навчання на уроці, найперше – це навчально-дидактичне забезпечення, методика та очікувані результати навчання. Поміж окреслених складових центральним вважається навчально-дидактичне забезпечення, яке в умовах інклюзивного класу має задовольняти освітні потреби усіх його учасників – учнів з нормативним розвитком, а також учнів з особливими освітніми потребами. Навчально-дидактичне забезпечення включає навчальні програми, розроблені на основі Державного освітнього стандарту, підручники, навчальні посібники для учнів, навчально-методичні посібники для педагогів. Таке навчально-дидактичне забезпечення у зарубіжному освітньому просторі називається курикулумом.

Як свідчать зарубіжні джерела, у навчальному процесі жодної країни не існує бездоганного курикулуму, який би враховував можливості і потреби усіх дітей, що навчаються в одному класі, і який без змін міг би використовувати учитель. Тому, зазвичай, учитель, на основі офіційно затвердженого курикулуму, розробляє навчальні завдання, доступні для учнів усього класу. Про педагогів, які таким чином використовують офіційний курикулум говорять, що вони вдаються до універсального навчального дизайну.

В інклюзії ідея універсального навчального дизайну досить продуктивна, оскільки такий підхід до організації навчання дає можливість задовольняти освітні потреби кожного учня. Однак, як засвідчує практика, застосування універсального дизайну залежить від того,

наскільки деталізовані й регламентовані освітні навчальні завдання і наскільки можлива їхня інтерпретація для навчання школярів з особливими освітніми потребами.

У педагогіці поняття універсального дизайну базується на концепції доступності курикулуму, без його попередньої адаптації чи модифікації (Зефф, 2007) [4]. У світовому освітньому просторі обговорення цієї концепції для організації навчання тривало понад 25 років і врешті було визначено основні принципи універсального дизайну навчання.

Це – різноманітність способів подачі навчального матеріалу. Учні можуть отримувати знання різними шляхами. Інформація надається повідомленням вчителя, через колективне обговорення, навчальними завдання, розв'язання яких передбачає застосування різних способів сприйняття: візуального, аудіального, кінестетичного. Такі способи розв'язання навчальних завдань покладено в основу диференціації навчання в освітній практиці низки зарубіжних країн.

Ще один принцип – різноманітність способів представлення навчального матеріалу. Учнім надаються різні можливості для демонстрації набутих знань, умінь і навичок. У процесі оцінювання, поряд з традиційними методами (контрольні роботи, тести, усне опитування) застосовуються неусталені методи і прийоми, наприклад, вербальні та/або візуальні презентації, практичне виконання різних завдань тощо.

Така різноманітність способів представлення навчального матеріалу враховує можливість й інтереси усіх учнів в класі, підвищує рівень мотивації до навчання. Учитель у своїй роботі має керуватися окресленими принципами, отже, враховувати відмінність між учнями з погляду індивідуальних потреб, стилів навчання, здібностей, інтересів, щоб не лише задовольняти потреби кожної дитини, а й допомагати виявити власні сильні сторони (Зефф, 2007)[4].

Навчання школяра з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі відбувається на основі індивідуального навчального плану, який складається за навчальною програмою масової школи. У такий спосіб реалізуються вимоги до інклюзивного навчання, а саме, учень з особливими освітніми потребами має бути залученим до навчального процесу нарівні з усіма дітьми, сумісно виконувати найрізноманітніші навчальні завдання. Якщо ж участь дитини у навчальному процесі без поправок і змін не можлива, бажано щоб вони були мінімальними (J. Deppeler, 1998) [3].

У наших умовах, при складанні індивідуального навчального плану, вчителю доцільно орієнтуватися на навчальні програми з галузевих знань, що розроблені на основі Державного стандарту освіти для школярів з особливостями психофізичного розвитку, зокрема – це державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів з особливостями психофізичного розвитку тієї чи іншої нозології, а також брати до уваги спрямованість корекційно-розвивального процесу, що закладений у навчальній програмі. Такі рекомендації ґрунтуються на сучасних реаліях, пов'язаних з новими навчальними програмами для загальноосвітніх шкіл першого ступеня, що почали функціонувати з 2012 року. Зміст навчальних програм, і закладені в них державні вимоги до рівня загальноосвітньої підготовки учнів, досить деталізовані й регламентовані, тому розглядати їх з позиції універсального дизайну досить складно.

В умовах інклюзивного навчання застосування навчально-дидактичного забезпечення піднімає проблему його адаптації й модифікації. Модифікуючи навчальні посібники, треба враховувати їхнє змістове наповнення, тобто орієнтуватися на навчальну програму. У цьому ключі J. Deppeler виділяє три категорії знань:

- «обов'язково має знати» – відомості важливі, мають бути обов'язково опанованими;
- «має знати» – відомості важливі, однак не суттєві;
- «може знати» – відомості не суттєві і не надто важливі.

Таким чином, увага акцентується на першій категорії знань: «обов'язково має знати». Інформацію з категорії знань «має знати» і «може знати» треба надавати після того, як учень з особливими освітніми потребами опанував ключові, найсуттєвіші відомості. Якщо не дотримуватися такої послідовності, пам'ять учня перевантажиться надмірною інформацією, а знання будуть формальними [3].

У наших умовах модифікація навчально-дидактичного забезпечення перш за все стосується підручників й навчальних посібників (зошити для учнів на друкованій основі), за якими навчаються школярі з особливими освітніми потребами у спеціальній школі, і які можуть успішно використовуватися в умовах інклюзії. Загальним способом модифікації сторінок підручника може бути прилаштування тексту для читання, наприклад виділення шрифтом або кольором ключових елементів у тексті. Такий підхід допомагає концентрувати увагу на головному у змісті, дає можливість донести до учня сутність вже з першого прочитання. Способом виділення суттєвих фрагментів, крім підкреслювання або виділення частин тексту кольором, може бути усунення зайвих подробиць, натомість центральними стають найвагоміші відомості. Для цього доцільно спрощувати речення, подекуди цілі абзаци й сторінки. Очевидно, що такі підходи можуть вплинути на цілісність матеріалу, що вивчається, однак вони допоможуть швидше донести до учня головні, ключові ідеї. Складні для засвоєння текстові фрагменти, доповнені короткими коментаріями прописом, що акцентують увагу на основних положеннях, ідеях, можуть стати у пригоді й учням з нормативним розвитком, які навчаються в інклюзивному класі.

Спрощення розміщення тексту на сторінці також відіграє важливу роль. Мається на увазі спрощення, або усунення діаграм, малюнків і підписів до них, які можуть відволікати увагу учнів. Однак вилучення частини ілюстрацій у друкованих матеріалах для деяких учнів може бути недоречним. Треба мати на увазі – частина дітей спроможна успішніше сприймати навчальний матеріал, якщо вчитель вдається до візуальних способів його викладання, до численних малюнків, що доповнюють розповідь. Такі способи ефективні й доречні, наприклад, на етапі, коли читання ще тільки опанується (1-2 класи). Водночас, розробляючи ілюстративний матеріал підручника, робочого зошита, слід враховувати особливості зорового сприймання учнів з особливими освітніми потребами (звужене поле перцепції, недостатня продуктивність аналітико-синтетичних процесів зорового аналізатора); недосконалість процесів регулювання, що призводить до безсистемності розглядання зображеного, поверхового розуміння ілюстрацій. Для того, щоб ілюстративний матеріал в повній мірі виконував окреслені функції, він має бути доповнений запитаннями і поясненнями, які керуватимуть сприйманням учнів, привертатимуть їхню увагу до різних деталей, що мають значення для розуміння змісту зображеного, він має стимулювати висловлювання.

В інклюзивному навчанні складовими навчального середовища розглядають технології, прийоми, засоби включення дитини з особливими освітніми потребами у повноцінну діяльність на уроці. Однією з таких технологій наковці і практики в галузі інклюзії визначають зворотний зв'язок.

У дослідженнях Т. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey знаходимо пояснення доцільності застосування зворотного зв'язку. Якісний зворотний зв'язок спрямовує учнів на поліпшення власних навчальних досягнень, водночас його ефективність досягається при дотриманні низки умов. Так, учні мають усвідомити, що коментарі, зауваження, заохочення вчителя, як складових зворотного зв'язку, покликані поліпшити результати їхньої навчальної діяльності і допомагають впевнитися в тому, що їхні дії правильні і вони розв'язують завдання вірно; у такий спосіб вчитель дає час поміркувати над коментарями і можливість на них відповісти; він спонукає до запитань, щоб кожен з учнів усвідомив власні навчальні результати, і, врешті, свідчить – вчитель уважно слухає учнів. Вчитель, застосовуючи зворотний зв'язок,

також керується низкою правил. Зокрема, зворотний зв'язок здійснюється в рамках конкретної навчальної діяльності і є її постійною складовою (супроводжує і завершує процес навчання); надається в усній формі (коментарі, зауваження, розмова з учнем); є чітким і стосується навчальних цілей учня, а не його особистості, пізнавальних процесів тощо; надається гнучко і змінюється з урахуванням відповідей і навчальних потреб; супроводжується позитивною мімікою, тоном і жестами; застосування зворотного зв'язку поширюється на учнів всього класу, поєднується з поясненням, опитуванням, моделюванням навчальної діяльності [4].

Як свідчать дослідження вітчизняних і зарубіжних дидактів, у навчальному процесі функції зворотного зв'язку полягають:

- а) в інформуванні учня про допущену помилку;
- б) в наданні допомоги учню з метою усунення цієї помилки;
- в) у підвищенні мотивації навчальної діяльності учня за допомогою суджень про результати його діяльності.

В залежності від того, які функції переважають, виділяють два типи зворотного зв'язку:

- а) інформаційний зворотний зв'язок;
- б) дані про результат.

До інформаційного зворотного зв'язку вчитель звертається під час пояснення навчального матеріалу. Залучення учнів з особливими освітніми потребами у процес сприймання навчального матеріалу (під час пояснення вчителем), пов'язаний з особливостями навчально-пізнавальної діяльності. У деяких з них можуть спостерігатися порушення внаслідок дефіциту розвитку функції регуляції пізнавальної діяльності (стани дефіциту уваги з гіпер- чи гіпоактивністю), з розладами розумової працездатності різного походження. Часто виникає потреба стимулювання пізнавальної активності, зумовлена недосконалістю перцептивних, мнемічних, мислительних процесів, що спостерігається у дітей з різною структурою порушення навчально-пізнавальної діяльності, яка може носити мозаїчний характер, а тому потребуватиме диференціації та індивідуалізації цього процесу. Треба враховувати доступність навчального матеріалу для дітей, які мають різний рівень навчальності, насамперед це стосується учнів з недостатнім розвитком пізнавальної діяльності, яка виявляється в особливій негнучкості, ригідності мислення, дуже низькій розумовій працездатності. При поясненні навчального матеріалу треба мати на увазі, що учні з особливими освітніми потребами потребують частішого включення зворотного зв'язку, ніж учні з нормативним розвитком, хоча зловживати ним не треба, щоб не знижувати пізнавальну активність дітей; на всіх рівнях подачі навчального матеріалу, вагомим буде зворотний зв'язок спрямований на підвищення мотивації навчальної діяльності.

Технологія зворотного зв'язку має значення і при організації й відтворенні способу діяльності учнів. При цьому зворотний зв'язок покликаний інформувати учня про допущену помилку й надавати допомогу, з метою усунення цієї помилки.

Таким чином, організація навчання в інклюзивному класі пов'язана з універсальним навчальним дизайном, тобто достатніми можливостями пристосування навчальної програми загальноосвітньої школи для розробки індивідуального навчального плану для школяра з особливими освітніми потребами. У наших умовах такий підхід реалізується зверненням до змісту навчальних програм загальноосвітньої і спеціальної шкіл. Важливим чинником організації навчального середовища розглядається модифікація навчально-дидактичного забезпечення, що перш за все поширюється на підручники й робочі зошити для учнів, а також способи подачі навчального матеріалу вчителем і його повідомлення учнями. В інклюзивному навчанні зворотний зв'язок розглядається як ефективна технологія залучення дитини з особливими освітніми потребами до навчальної діяльності на уроці. Він застосовується на

усіх етапах уроку; при його застосуванні мають враховуватися усталені вимоги, незалежно від форми навчання – інклюзивний, інтегрований, або звичайний клас у масовій школі.

Література:

1. Сак Т.В. Індивідуальний навчальний план учня з особливими освітніми потребами в інклюзивному класі// Дефектологія. – №3. – 2010. – С. 3-6.
2. Сак Т.В. Організація навчального процесу в інклюзивному класі//Дефектологія. –№2. –2011. –С. 8-12.
3. Loreman T., Deppeler J., and D. Harvey. Inclusive Education: Supporting Diversity in the Classroom / 2nd ed. [Інклюзивна освіта: збереження розмаїття в інклюзивному класі] [Текст] / T. Loreman, J. Deppeler, D. Harvey. – Crows Nest, N.S.W. : Allen & Unwin, 2011. – 301 p.
4. Loreman T., Deppeler J., Harvey D. /Inclusive Education. A practical guide to supporting diversity in the classroom. Routledge Falmer, London and New York, 2005.

УДК: 436. 433 (091) (477) «18/19»

ВПЛИВ ГУМАНІСТИЧНИХ ІДЕЙ ХVІІІ – ХІХ СТ. НА РОЗВИТОК ЗАГАЛЬНОЇ І СПЕЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Д. М. Супрун, М. О. Супрун

У статті розглянуті питання розвитку філантропічних ідей ХVІІІ – ХІХ ст. у контексті їхнього впливу на тогочасну педагогічну науку та практику. Аналізується внесок наукової школи академіка В. М. Синьова у дослідження зазначених питань, зокрема вивчення гуманістичної діяльності Ф. Гааза та Дж. Говарда.

Ключові слова: гуманізм, педагогіка, виховання, освіта.

Влияние гуманистических идей ХVІІІ – ХІХ ст. развитие специальной педагогики
В статье рассмотрены вопросы развития филантропических идей ХVІІІ – ХІХ ст. в контексте их влияния на педагогическую науку и практику того времени. Анализируется вклад научной школы академика В. Н. Синьова в исследование данных вопросов, а именно изучения гуманистической деятельности Ф. Гааза и Дж. Говарда.

Ключевые слова: гуманизм, педагогика, воспитание, образование.

Philanthropic ideas of ХVІІІ – ХІХ century and their influence on the development of special pedagogy

The article regards the problems of the development of philanthropic ideas of the ХVІІІ – ХІХ century in the context of their influence on pedagogic science and practice. The article studies the influence and role of academician V. M. Synyov's scientific school in the investigation of the above mentioned questions and F. Haahs's and J. Howard's humanitarian activity.

Keywords: humanism, education, upbringing, education.

Характерною ознакою сьогодення є значне посилення наукового інтересу до дослідження вітчизняної та зарубіжної педагогічної думки минулого, зокрема її інтегрованих сфер, до яких відноситься й пенітенціарна дефектологія. Основоположником цієї галузі знань є академік В. М. Синьов, ним була створена ціла творча група дослідників різноманітних проблем цієї галузі знань (О. Д. Гришко, О. П. Северов., Д. О. Ніколенко та ін.).

Сучасна історико-педагогічна теорія розглядає пенітенціарну корекційну педагогіку як науку про перевиховання засуджених із особливостями психічного та фізичного розвитку, що відбувають покарання головним чином у вигляді позбавлення волі. Вона вивчає зако-